

Levanger 1000 år 2011
Nasjonal konferanse om livssyn og mangfold 10.-12. oktober

Biskop emeritus Finn Wagle:
Mangfoldet utfordrer majoritetskirken¹
Kristen tro og kristen arv for morgendagens Norge

La meg begynne med å gi ros til Levanger 2011 som har gjort ”Håp og tro i tusen år” til et hovedtema i forbindelse med jubileet. Det er ikke bare et dagsaktuelt og viktig tema. I lys av det som skjedde 22. juli har det fått en helt spesiell klangbunn og betydning.

Det nye Norge – et flerreligiøst samfunn

I virkeligheten befinner vi oss i en helt ny situasjonen religions- og livssynsmessig, skapt gjennom den endring som har skjedd i landet vårt gjennom en periode på anslagsvis 50 år. I løpet av disse ti-årene har Norge blitt et flerreligiøst samfunn. Jeg mener nok det er en form for skjønning, når det i innledningen til manifestet ”Leve sammen” heter at tros- og livssynsmangfoldet har preget Levanger til alle tider. Dette er i hvert fall en setning som trenger en ganske skarp form for presisering. Saken er jo, at om vi anlegger det tusenårsperspektiv som konferansen har som utgangspunkt, så er den alt overveiende del av denne historien preget av en lovgivning og en mentalitet som gav livssynsmangfoldet trange kår.

Men i dag befinner vi oss altså i en helt ny tid! Norge er blitt et flerreligiøst land, en frukt av globaliseringens tidsalder, noe som igjen henger sammen med at jordkloden er en flerreligiøs planet. Utviklingen i retning av et flerreligiøst samfunn hilses velkommen i landet vårt, bl.a. får tros- og livssynsamfunnene utenfor Den norske kirke statsstøtte i samsvar med deres medlemstall. Religion og livssyn blir med andre ord sett på som en del av de gode velferdssamfunnet garanterer for.

Et historisk tilbakeblikk

Disse to konferansedagene er utstyrt med følgende overordnede merkelapp: ”Håp og tro i 1000 år”. Det betyr at det må være plass for et historisk tilbakeblikk, kanskje ikke først

¹ Foreliggende tekst er en lengre og noe bearbeidet utgave av den innledningen som ble holdt under konferansen.

og fremst av historiske grunner, men fordi historien er viktig for å forstå dagen i dag og de utfordringer vi i står overfor.

Jeg skal avstå fra å ta dere med tusen år tilbake i tid, til den gangen kristendommen fikk varig rotfeste i landet vårt, gjennom hellig Olav, *han som var såkornet som ble valgt til å legges i Norges jord, fordi det passet til jordsmonnet og været her*, som Sigrid Undset så treffende formulerte det. Jeg nøyer meg med å gå omtrent 500 år tilbake, til den tid den lutherske tradisjon fikk enerett på religions- og livssynsmarkedet i Norge. Den rådende tankegang i hele Europa var at folket måtte bekjenne seg til den samme tro som kongen hadde. Med Christian III fikk Danmark-Norge i 1536 en luthersk konge. Altså måtte folket også bekjenne seg til og praktisere den lutherske lære. Gjorde du ikke det, kunne det lenge også få sivilrettslige konsekvenser. Helt opp til 1903 måtte man kunne fremlegge konfirmasjonsattest for å få gifte seg.

Vi skal også avlegge Eidsvoll-forsamlingen i 1814 en kort visitt. Den grunnlov vi fikk i mai 1814 og som vi snart skal feire 200-årsjubileum for, var i virkeligheten langt forut for sin tid. Den åttende av de i alt elleve grunnsetningene som konstitusjonskomiteen presenterte for riksforsamlingen 16. april 1814, slo fast at staten skulle være evangelisk luthersk, men at det ellers skulle herske religionsfrihet, med unntak av jøder. Ikke alle Eidsvollsmennene ønsket dette tillegget, men de ble nedstemt, da forslaget kom opp til endelig votering.

Midt på 1800-tallet, skjedde det en strømvending i den teologiske og juridiske verden, med stor betydning for religionsfriheten. I 1833 ble det fremmet forslag i Stortinget om en dissenterlov som skulle gi fri religionsutøvelse utenfor statskirken. Da forslaget kom på høring, viste det seg at svarene sprikte i ulike retninger. I 1843 nedsatte regjeringen en kommisjon bestående av to prester og en jurist som skulle utforme et nytt forslag. Kommisjonens forslag ble meget liberalt etter datidens målestokk. Og i spissen for forslaget kom den bortglemte setningen fra Eidsvoll 1814 til heder og verdighet igjen: *Alle christelige Religionssamfund have fri offentlig Religionsøvelse inden Lovs og Ærbarheds Grændser*. På Stortinget stemte flertallet av bøndene (63%) mot loven, mens de fleste prestene, som man skulle tro ville føle seg truet av loven, befant seg på den liberale siden, sammen med embetsmennene for øvrig. Loven ble vedtatt av Stortinget og sanksjonert av kongen i 1845. Med dette fikk Norge den klart mest liberale dissenterlov i Norden.

Hva så med jødeparagrafen, den som Henrik Wergeland kalte en skamplott på Norges grunnlov? Forslaget om å fjerne jødeparagrafen ble fremmet i 1839. Men fordi denne bestemmelsen befant seg i selve grunnloven, var det en omstendelig prosess å få den fjernet. Det nødvendige flertall for opphevelse fikk forslaget i Stortinget først i 1851.

Dissenterloven kom til å bety en oppblomstring for nye kirkesamfunn i Norge. Fra denne tidlige frikirkelige historie går det en direkte linje til dagens Levanger, som på mange måter lenge har vært en a-typisk by i et religions- og livssynsperspektiv i det majoritetskirkelige Nord-Trøndelag. Ser vi f.eks på Steinkjer, er Den norske kirke dominerende i en helt annen grad der enn den er her i Levanger.

La meg avslutte dette historiske tilbakeblikk - som jo i en sum kan sies å være en historie om manglende forståelse for mangfold - med å rette oppmerksomheten mot kvekerne. De var etablert i Norge lenge før dissenterloven forelå. Flere krigsfanger som vendte hjem fra England etter internering i London under krigen 1807-1814, hadde blitt vunnet for kvekernes tro. Både deres sakramentsløse tro og deres avvisende holdning til å avlegge ed var et problem for myndighetene. I Stavanger ble det reist tiltale mot kvekerne for selvrådighet med de kirkelige handlinger, og flere kvekere ble straffet med strenge bøter. Derfor var det mange kvekere som utvandret fra Norge i tiden før 1845. Ja, den norske utvandringshistorien til Amerika tar i virkeligheten sitt utspring i kvekemiljøet i Stavanger, på samme måte som utvandringshistoriene andre steder i Europa startet med hardt pressede religiøse minoritetsgrupper. Det første norske emigrantskip "Restauration" ble utrustet av kvekerne og kom av gårde fra Stavanger i 1825, med tysværingen Cleng Peerson som den førende skikkelsen. Det var ikke plass for dem i Norge.

Tre forsoningstemaer

Som hovedoverskrift på mitt bidrag har jeg satt: "Mangfoldet utfordrer majoritetskirken". Jeg skal senere komme tilbake til den utfordring det nye flerreligiøse mangfoldet representerer for kirken. Det er imidlertid viktig å huske på at mangfoldsutfordringen langt fra er ny i landet vårt. Jeg vil belyse dette ved å hente frem tre forsoningstemaer som viser storsamfunnets og kirkens manglende evne til å forholde seg til etnisk, kulturelt og livssynsmessig mangfold.

Kirken og samene

Den første historien handler om Den norske kirkes forsoning med de samiske befolkningsgrupper i landet vårt. I 1997 drøftet Kirkemøtet, vår kirkes øverste organ,

denne utfordring med utgangspunkt i den trussel som kulturen til verdens urfolk lenge har vært utsatt for.

Kirkemøtet gav bl.a. uttrykk for følgende: Kristendommen har vært et gode for det samiske folk, og den læstadianske vekkelsen har bidratt til å styrke samisk selvfølelse. Til tross for dette har Den norske kirke spesielt i det 20 århundre latt seg bruke av norske myndigheter i en fornorskningsspolitikk som vurderte samisk kultur som mindreverdige. Kirken har ikke i tilstrekkelig grad vært til stede hos dem som har opplevd at egen stolthet og verdighet er forsøkt tatt fra dem. Kirkemøtet erkjenner at dette har skapt sår, og at samene ofte har blitt fremmedgjort i forhold til kirken. Likevel har de ved sin lutherske kristendomsforståelse, spesielt i forhold til troen på Gud som skaper og frelser, vist sterk tilhørighet til kirken.

Vi trenger nå en forsoningsprosess hvor den samiske befolkningen selv forteller hvordan sårene kan leges. Vi erkjenner at vi har behov for en dialog, og at denne først kan bli reell når den tar utgangspunkt i behov uttrykt lokalt. En forsoning kan aldri "vedtas", men rammer kan legges, slik at denne forsoningen kan skje.

Gjennom opprettelse av Samisk kirkeråd, etablert i 1992, har Norge vært et foregangsland med hensyn til å gi urfolk i kirken større innflytelse over sin egen situasjon innenfor ulike sider ved kristenlivet. Kontakter er knyttet til Urfolksprogrammet innenfor Kirkenes Verdensråd, og nasjonalt er det nå en egen samisk representant i bispedømmerådene for alle de tre nordligste bispedømmene.²

14 år er gått siden Kirkemøtet gjorde opp status i 1997. Vi er i dag et helt annet sted enn vi var den gangen. Samisk kirkeliv preges nå av stort engasjement og positiv selvbevissthet. Samtidig representerer samene en kultur som i høyeste grad er truet av majoritetskulturen og den forbrukerkultur vi alle er en del av. Forbrukerkulturen bygger på den grunnleggende forståelse at menneske og natur uten fare kan skilles fra hverandre, og at mennesket fritt kan forbruke naturen til egen vinning. Mot dette har urfolkene til alle tider stått for en livsstil som bygger på en helt annen virkelighetsforståelse: Menneske og natur kan ikke skilles fra hverandre. De er tvert imot vevet inn i hverandre, som i et skjebnefellesskap. Nettopp derfor er den samiske røst inn i vår samtid så viktig for oss alle. Kanskje er det urfolkene som til slutt kan åpne våre øyne for den viktigste av

² Protokoll for Kirkemøtet 1997

alle forsoningsprosesser i vår tid: forsoningen mellom menneske og natur. Eller for å si det med Hustavlen, forfattet til en konferanse om etikk og naturforvaltning i Erkebispegården i Trondheim i 2001: *Menneske, du som har makt til å ødelegge jordens vev: Du er kalt til et liv i forsoning.*³

Kirken og de reisende/taterne

Den andre forsoningsprosessen jeg skal berøre handler om Den norske kirke og de reisende eller taterne. Denne saken ble behandlet på Kirkemøtet i 1998.

Komiteen, som hadde ansvar for saken på Kirkemøtet, skriver: Komiteen har fått del i små bitar av eit rystande hardhendt møte mellom det norske storsamfunnet og dei reisande/taterane, ei av dei mest krenkte folkegruppene i landet vårt. Den norske kyrkja har i dette møte i stor grad vore ein del av eit undertrykkande maktapparat. Vi er difor audmjuke og takksame for at vi trass i dette er vist truverde som samtalepartner.

Mange instansar i samfunnet var med på å øydeleggje deira språk, kulturelle særpreg og næringsvegar. Som kyrkje var vi ein integrert del av storsamfunnet som let dette skje. Vi har grunn til å føle skam for at vi ikkje har greidd å halde godt nok oppe det kristne menneskesynet i dei mange forsøka på å omdanne eit heilt folk etter storsamfunnets førestellingar. Konfrontert med den omfattande dokumentasjonen og dei mange vitnemåla frå menneske som sjølve har opplevd trakassering på kroppen, kjem vi ikkje forbi at kyrkja på mange vis, direkte og indirekte, har vore ein reiskap for øydeleggjing av kulturell identitet. Det hjelper ikkje at intensjonen hos einskilde har vore ein annan.

*Komiteen vil be om at den dialogen som har vore førd fram til Kyrkjemøtet, må halde fram. Målet med denne dialogen må vere å støtte det arbeidet som dei reisande/taterane sjølve gjer for å reise opp folket sitt. Sentralt i arbeidet må vere at vi her talar om et eige folk med rett til å føre vidare språk, kultur og religion. Styresmaktene må leggje til rette for at desse rettane vert respekterte, sikra og fremja.*⁴

Dessverre var det noen på Kirkemøtet som mente at det var umulig å avlegge en så uforbeholden bekjennelse av fortidens synder. Det synet vant frem i avstemmingen, noe som satte forsoningsprosessen som var i gang dramatisk tilbake. Men den har ikke

³ Hustavlen "Ropet fra en såret jord", forfattet til en konferanse om etikk og naturforvaltning i regi av Nidaros biskop og fylkesmennene i Nord- og Sør-Trøndelag i 2001. Tekst: Nidaros biskop

⁴ Protokoll for Kirkemøtet 1998

stoppet opp, og hvert år - på de reisendes dag - holdes det møte ved Skammens stein på Ris kirkegård i Oslo, med påfølgende samvær i Ris kirke. Bl.a. slik føres forsoningsarbeidet mellom de reisende og kirken videre, år for år.

Kirken og NS-barna

Begge de temaer jeg hittil har berørt, er eksempler på forsoningsprosesser som går sin gang. Det samme kan knapt sies om mitt tredje eksempel. Vi skal til de mange tusen barn etter 2. verdenskrig som hadde foreldre som var på gal side under krigen. Det gjelder de såkalte tyskerbarna og det gjelder NS-barna. Jeg vil i det følgende først og fremst konsentrere meg om de siste. Deres ”forbrytelse” var at de var barn av sine foreldre. Det er dessverre altfor mange som kan fortelle om at de i sårbare oppvekstår ble utsatt for trakassering og opprørende overgrep både fysisk og psykisk fra storsamfunnets side. Soningen mange foreldre av gode grunner måtte gjennom som en del av rettsoppgjøret etter krigen, tok ofte ikke slutt etter endt fengselsstraff. Familier kunne da oppleve at soningen fortsatte i form av utfrysing fra storsamfunnet.

Hvor var så kirken i dette bildet? Her finnes det knapt noe enkelt svar. Mange steder bidro kirken lokalt til den hverdagsforsoning som foregikk - stille og lite synlig. Men det finnes altfor mange eksempler på det motsatte: At kirken bidro til å gjøre livet enda tyngre for tyskerbarn og NS-barn. På dager som 8. mai og 17. mai ble det snakket mye om frihet og fred og rett fra kirkens prekestoler, men lite - eller ingen ting - om forsoning. Vi har veket unna det temaet som virkelig er krevende og som utfordrer oss mest. Slik har det faktisk vært like til i dag. Da snakker vi ikke om forsoning som det å glatte over, eller forsoning som et moralsk kompromiss. Forsoning, som er verdt et så dyrebart navn, er ikke mulig uten sannhet og ærlighet og rett. Det tredje rike var ondskapens herrevelde. Barbariet måtte bort. Men så lenge etter krigens slutt må denne sannheten og ærligheten også romme et oppgjør med de holdninger som førte til at norske barn, med foreldre på gal side, i avgjørende oppvekstår ser ut til å ha opplevd vansker og lidelser i betydelig større grad enn krigsbarn gjorde i andre land.⁵

La meg forsøke å oppsummere: De tre eksemplene jeg her har listet opp, er eksempler på det utenriksminister Jonas Gahr Støre uttrykte omtrent slik på Stiklestad nå i sommer: *I Norge er vi bedre på likhet enn på annerledeshet*. Men eksemplene viser samtidig noe mer. De viser at Den norske kirke som majoritetskirke altfor ofte har fungert som et

⁵ Se rapporten ”Fiendens barn?”, Norges forskningsråd, Oslo 1999. Se også Bispemøtets protokoll BM-sak 31/99: ”Krigsbarna og kirken”

speilbilde av storsamfunnet, og ikke som et våkent og kritisk korrektiv som talte minoritetenes sak, ut fra det som er kirkens oppdrag: Å være en forsoningsbevegelse, forankret i Guds eget forsoningsverk: *Det var Guds vilje ved Kristus å forsonne alt med seg selv, det som er på jorden, og det som er i himmelen, da han skapte fred ved hans blod på korset.*⁶

Med mine tre forsoningsanliggender har jeg allerede for lengst forlatt det historiske perspektiv og begitt meg inn i dagens situasjon. Jeg vil mene at ”kirken som forsoningsbevegelse” er et viktig perspektiv å ta med seg, også når det religiøse og livssynsmessige mangfold i dag utfordrer majoritetskirken. Mer om det senere, kanskje ikke så mye her i foredraget, som i det liv som skal leves, når majoritetskirken utfordres av mangfoldet!

Kristen og humanistisk arv

Det er flere grunner til at jeg i det følgende ønsker å stanse opp ved begrepet *arv*. I temaet jeg har fått er det et nøkkelbegrep: *Kristen tro og kristen arv til neste generasjon*. Like viktig er den plass og betydning begrepet har fått i forslaget til ny verdiparagraf i grunnloven: *Verdigrunnlaget forbliver vor kristne og humanistiske Arv. Denne Grundlov skal sikre Demokratiet, Rettsstaten og Menneskerettighetene.*⁷

Slike verdiformuleringer hentes ofte frem ved festtaler og liknende anledninger. 3 år etter at forslaget kom på bordet, har folket vårt i praksis vist at dette handler om noe mer enn store ord. Den landsomfattende mobiliseringen etter 22. juli, på tvers av alle etniske, religiøse og kulturelle skillelinjer, har synliggjort hva vårt verdigrunnlag handler om. Disse bevegende dagene ble forslaget til verdiparagraf i grunnloven ikke bare testet. Det ble ikledd kjøtt og blod. Vi vil stå for verdier hvor det er plass til alle, men ikke til alt.

Begrepet arv står sentralt i det nye forslaget til verdiparagraf: *Verdigrunnlaget forblir vår kristne og humanistiske arv*. Med begrepet arv trekkes de lange verdilinjer gjennom vår historie. Begrepet tydeliggjør at samtalen om hvilke verdier samfunnet skal bygge på ikke kan nøye seg med å peke på abstrakte fellesverdier. Det handler om *arv*. Det handler om hvordan verdiene er nedfelt gjennom folkets liv og historie fra generasjon til generasjon og i dag lever videre som den dype klangbunn i vår kultur. Begrepet *kristen*

⁶ Det nye testamentet, Paulus sitt brev til kolosserne, kapittel 1,20

⁷ Forslaget til ny paragraf 2 i grunnloven ble lansert av regjeringen i forbindelse med det såkalte ”kirkeforliket” som partiene på Stortinget inngikk 10. april 2008. Saken er nå under behandling i FAD.

arv knytter verdigrunnlaget eksplisitt til kristen tro og kulturtradisjon. Begrepet *humanistisk arv* knytter til den humanistisk åndsstrøm som flyter som en bred elv gjennom Europas lange historie. Denne åndsstrøm er dels religiøs og dels sekulær. Her finnes det tydelige jødiske, kristne og muslimske spor. Når nye religioner nå etablerer seg i vår verdensdel, betyr det også at den elv som humanismen som åndsstrøm representerer, kan flyte enda bredere og rikere i landet vårt. Med andre ord: Intet livssynssamfunn kan hevde eneretten på humanismen som åndsstrøm. Den forener oss, på tvers av tro og livssyn, selv om vi vil begrunne den forskjellig, avhengig av vårt eget tros- og livssynsmessige ståsted. Derfor er humanismen så viktig som en forenende kraft i samfunnet vårt, noe de bevegende dagene etter 22. juli viste med all mulig tydelighet.

Personlig har jeg stor sans for den måten vårt verdigrunnlag er formulert på i det nye forslaget til grunnlovens §2: *Verdigrunnlaget forblir vår kristne og humanistiske Arv.* Med denne formulering angir vi hvem vi er og hvem vi ønsker å være, vi som er formet av en tusenårig historie. La oss for øvrig huske på at begrepet arv ikke er et statisk begrep. Det hører selve livet til, det liv som stadig er under endring. Derfor vil også alt som har skjedd etter 22. juli utvilsomt være med å fargelegge vår forståelse av grunnlovens nye paragraf 2. Slik får vi bekreftet at det norske *vi* er et *vi* under endring.

Kulturperspektivet

Med begrepet "kristen arv" er det i virkeligheten et kulturperspektiv som reises. Gjennom tusen år har kristendommen i vårt land vært til stede som noe mer enn tro og lære. Kristendommen er til stede som et stykke felleseie i vårt folk, på tvers av tro og livssyn. Det er altså nødvendig å skjelne mellom kristendommen som personlig tro og som kirkens lære på den ene siden, og kristendommen som tradisjonsbærer og kulturformende faktor på den andre siden. I denne sammenheng er det interessant hva som skrives om de kulturelle fotavtrykk som verdensreligionene alltid setter i boken "Verdensreligioner i Norge": *Verdensreligioner har også en sentral historisk dimensjon. De har alle vært bærere av store sivilisasjoner som de har dominert i så stor grad at sivilisasjonens mange kulturuttrykk er blitt formet av disse religionene.*⁸ Dette er i virkeligheten en presis beskrivelse av den pregende betydning kristendommen har hatt for utviklingen av kulturen i landet vårt helt opp til vår egen tid.

⁸ Knut A. Jacobsen (red): "Verdensreligioner i Norge", 3. utgave Oslo 2011

I utviklingen av vår egen kultur har kristendommen vært den viktigste formgivende kraft. I den forstand har kirken og kristendommens synlige nærvær vært den viktigste kulturskaper. Eller for å si det med daværende statsminister Gro Harlem Brundtland, slik hun formulerte seg i sin tale etter at kongeparet var signet til sin gjerning i Nidaros domkirke 23. juni 1991: *Dette har ... preget vårt samfunns grunnmur: kristendommens menneskesyn, kultur og rettsvesen.*⁹

Det livsmønster som ble lagt den gangen kristendommen fikk varig rotfeste i landet vårt, preger fremdeles vår kulturvev, med vekslingen mellom hverdag og helg, med høytidene, med livets merkedager og med Bibelen som selve grunnboken i vår litterære kanon. Da Arnulf Øverland i sin tid ble spurt om hvorfor han, som skarp kritiker av kirke og kristendom, i sin diktning så sterkt knyttet an til den bibelske tankeverden, svarte han: *Den norske folkesjel er mettet med bibelske tanker og bilder fra århundrers påvirkning. Derfor må den som vil røre ved dype lag i folket sjel, gjøre bruk av bilder og tanker fra den kristne arven.*¹⁰ Arnulf Øverland blir for øvrig representert med salmen: *Snehvit er natten, klar og kald* i salmeboken som kommer i 2013. Salmen avsluttes slik: *O Gud, er der en sorg på jord, som ikke og er din?*¹¹

At kulturperspektivet på Bibelens betydning fremdeles er viktig, får vi et interessant innblikk i i boken ”Bibelsk” som nettopp er utgitt, i forkant av den nye bibeloversettelsen som kommer senere nå i oktober. I ”Bibelsk” kommer en rekke skjønnlitterære forfattere til orde, forfattere som har deltatt som konsulenter i forbindelse med bibeloversettelsen 2011. Det gjelder bl.a. Jon Fosse, Karl Ove Knausgård, Paal-Helge Haugen, Hanne Ørstavik og Oskar Stein Bjørlykke.¹²

La meg også ta med noen setninger som viser hvordan mange artister og kunstnere i dag ikke bare øser av den kristne kulturarven, men gjennom sine bidrag beriker den og fornyer den. Jeg tenker på Ole Paus, med sin bevegende sang: *Det begynner å ligne en bønn.* Like bevegende er Åge Aleksandersens: *va det du jesus, va det dæ vi mesta igjæn....* Jeg må også si at den CD'en med salmer som Bjarne Brøndbo gav ut for noen år siden – *Salmer på ville veier* berørte meg sterkt. Og for å gå til det aller nyeste som jeg skal hente frem av dette stoffet: Espens Linds nye melodier til gamle salmetekster. Vi

⁹ Talen finnes i dokumentarkivet på regjeringen.no

¹⁰ Carl Fr. Wisløff: ”Arnulf Øverland var en klok mann”: innlegg i Dagen 12.04. 1985

¹¹ Framlegg til Norsk Salmebok 2013 del 1, Kirkerådet, Oslo 2011

¹² ”Bibelsk”, Verbum Oslo 2011

som opplevde Espen Lind med band under Olavsfestdagene nå i sommer, vi er vel ikke i tvil om at flere av hans melodier vil kunne gi nytt liv til den gamle salmeskatten.

I denne sammenheng er det også tankevekkende å avlegge selve kirkehuset en visitt. Kirkene i landet vårt er bygget for å favne gudstjenestens møte mellom Gud og mennesker. Men kirkene handler samtidig om noe mer enn dette: De representerer et grunnleggende uttrykk for vår sivilisasjon, preget som den er av kristendommens nærvær gjennom tusen år i landet vårt. Enhver kirke – ung som gammel – er en identitetsmarkør i nærmiljøet, og det i dobbel forstand. Den er Guds hus, men samtidig er den folkets hus. Kirken som ligger der, høyt og fritt i bygda, er med på å gi identitet til alle som bygger og bor nettopp der, nærmest hinsides personlig tro og livssyn. Hvor viktig den er, opplever vi ikke minst de gangene et lokalsamfunn rystes, fordi kirken deres plutselig legges i grus gjennom en katastrofal brann.

Slik utgjør kirkene deler av det limet som holder Norge sammen, verdier samfunnet og hver enkelt av oss trenger i hverdagen og ganske særlig når det røyner på. Vi erfarte det ikke minst i dagene etter 22. juli. Folk søkte instinktivt til Oslo domkirke, uten hensyn til tro og livssyn. Kirkestedet og kirkebygget, med sin beliggenhet, sin historiske tyngde, sin atmosfære og sin åpenhet, ble det naturlige sted å søke med sin sorg, med sin smerte og med sine bønner. Et talende uttrykk for dette er at nesten 1/3 av bønnelappene som ble skrevet i Oslo domkirke etter 22. juli er skrevet med fremmede skrifttegn, ikke minst arabisk og kinesisk.

Hva er konklusjonen på alt dette? La meg si det slik: Som kulturarv lever kristendommen sitt liv som en forenende kraft i folket. Det er en kulturarv som i dag ser ut til å skyte nye, friske skudd. Nettopp derfor kan den også i kommende dager og år fungere som viktige deler av det limet som skal holde Norge sammen. Eller annerledes uttrykt: Det religions- og livssynsmangfold som nå vokser frem i landet vårt, vokser ikke frem i et verdimessig og kulturelt tomrom. Det vokser frem i et landskap preget av kristen og humanistisk arv. Det er en arv som i seg selv burde være en garanti for at religions- og livssynsmangfoldet hilses velkommen! Samtidig er det en arv som utfordrer og stiller krav til alle som bygger og bor i landet vårt. Mer om det når jeg nærmer meg slutten på foredraget.

Majoritetskirken i møte med mangfoldet

Jeg har i det foregående snakket mye om kristen arv. Nå er det tid for å snakke om kristen tro. Det er to begreper som på det nærmeste henger sammen. Når vi i dag finner så mange

spor i vår kultur etter kristendommen, så er det fordi troen har avleiret seg og blitt til arv. Kirken kan ikke lene seg tilbake og peke på den rolle kristendommen har hatt og stadig har som kulturarv. Da vil arven fort forvitne. Dessuten er det viktig at vi føyer til: Det er ikke alle sider ved denne arven vi kan tenke på med like stor stolthet og glede i dag. I den sammenheng er det nok å henvise til de forsoningstemaer jeg i det foregående har tatt opp. Men til tross for dette: Kirken er kalt til å bringe evangeliet videre og leve det ut, slik at det i neste omgang kan bli til nye lag med arv. Måtte det bli arv som nye generasjoner kan vedkjenne seg, fordi de i denne arven gjenkjenner Jesus, han som alltid møtte den nedbøyde og utstøtte med nåde og reiste mennesket opp.

Jeg er ganske sikker på følgende: Bare den kirke som overleverer Jesusarven, vil i det lange løp kunne overleve. Dette kan gjerne stå som et slags motto for trosopplæringsreformen, som sammen med gudstjenestereformen er de to store reformer i Den norske kirke ved inngangen til et nytt årtusen. Samtidig med disse to reformer kommer altså den nye bibeloversettelsen. Og snart foreligger kirkens nye salmebok, alt drevet av dette motto: ”Bare den kirke som overleverer, vil overleve”.

La meg i den sammenheng peke på et anliggende jeg hadde gjennom alle mine 17 år som biskop i Nidaros: Jeg har vært opptatt av å gi kirkens store medlemsskare frimodighet til å ta kristenavnet i bruk på seg selv. Den kristne arven som jeg tidligere har snakket om, kan fungere som en slags kulturell tilhørighet for majoriteten i dagens Norge. Pietismen gjorde i sin tid majoritetsbefolkningen navnløs og hjemløs, fordi alt skulle være så spesielt kristent. Men ”kristen” er også en kulturbenevnelse. Som kristen kan du både være praktiserende og mindre praktiserende, ja til og med ikke-praktiserende. Ingen skal av den grunn ta fra deg kristenavnet. Jeg husker jeg snakket om dette i forbindelse med kirkejubileet i Budalen for noen år siden. Da sa jeg noe i retning av: Er du døpt og er du medlem av kirken, så skal du med stor frimodighet kalle deg kristen. Etterpå kom en gammel dame bort til meg og sa: ”Jeg visste ikke at det var så mange kristne her i Budalen, jeg!”

For meg var det en bekreftelse på at jeg kanskje hadde oppnådd noe av det jeg ville denne kulturkvelden i Budalen. Jeg ville bidra til å gi menneskene en trygghet på å ta kristenavnet i bruk. Jeg ville gi dem språket tilbake, og jeg vil bekrefte deres rett til å se på kirken som sitt hjem. Dette er viktig av flere grunner. Gjenerobringen av kristenavnet har med identitet å gjøre. Slik kan det enkelte menneske få mot til å tenke så store tanker om seg selv som Gud gjør, han som har skapt oss i sitt bilde. Eller for å si det med årets

nobelprisvinner i litteratur, Tomas Tranströmer. Her er et lite utsnitt fra hans berømte dikt ”Romanske bågar”:

Skäms inte för att du

är människa, var

stolt!

Inne i dig öppnar sig

valv bakom valv

oändligt.

Du blir aldrig färdig

*och det är som det skall*¹³

Når minoritetene utfordrer majoriteten

Å bli trygg på egen identitet, handler i dag imidlertid om noe mer. I møte med det religiøse mangfold får trygghet på egen livssynsmessig identitet ny betydning. Det har vært sagt: *Den som er usikker på egen identitet, har lite å tilføre andre*. I dag skjer det et møte mellom mennesker i landet vårt med ulikt religiøst og livssynsmessig ståsted. Det kan være spennende og inspirerende møter, men ikke nødvendigvis.

Slike møter kan i dagens flerreligiøse Norge fremme integrering, de kan bygge ned fordommer og skape tillit og vennskap. Men skal slike møter virkelig få verdi, er trygghet på egen identitet viktig. Denne trygghet eier ofte de som kommer som fremmede til landet vårt. Men hvordan er situasjonen for alle som tilhører majoritetsbefolkningen? *Den som er usikker på egen identitet, har lite å tilføre andre*. Mange som tilhører majoritetsbefolkningen befinner seg trolig i denne situasjon. Det kan føre til tilbaketrekking og fremmedfrykt eller det som verre er. Men det kan også føre til at man lar seg utfordre av innvandrerne, møter dem med åpenhet og nysgjerrighet, for så i neste omgang å spørre seg selv: Hva er det nå en gang jeg står for, i møte med alt dette nye og ukjente? Stilles det spørsmålet, kan det allerede være lagt et godt grunnlag for den fruktbare samtale med våre nye landsmenn. Det er en samtale som ikke først og fremst hører hjemme i konferansesalen, men ved vannpostene i lokalmiljøene, der mennesker med ulik tro kan møte hverandre med åpenhet og nysgjerrighet, lære av hverandre, utfordre hverandre og berike hverandre.

¹³ Tomas Tranströmer: ”Romanska bågar”, fra samlingen ”För levande och döda”, Stockholm 1989

Religionsdialogens plass

La meg i denne sammenheng også si noen ord om religionsdialogens plass i det livssynsmessige mangfold som preger dagens Norge. Jeg gjør det på bakgrunn av utspillet i sommer om å gjøre Stiklestad til senter for religionsdialog. Til dette har jeg følgende kommentar: Et slikt senter får verdi i samme grad som det bidrar til religionsdialogen utenfor senterets vegger. M.a.o.: Vi må aldri glemme at den viktigste religionsdialog skjer i det mellommenneskelige møte. Slik sett tror jeg den mobilisering som skjedde i landet vårt i etterkant av 22. juli også hadde en utrolig viktig religionsdialogisk dimensjon. For øvrig kan det være grunn til å minne om at den første muslim som talte på Stiklestad, ikke var årets representant, men en representant som talte på pilegrimsseminaret for flere år siden.

Det minner oss om at religionsdialogen lenge vært i gang, både på Stiklestad og i Nidaros og andre steder i landet, ikke minst knyttet til samarbeidsrådene for tro og livssyn. I denne dialogen må det også være rom for den gjensidig kritiske samtalen om de vanskelige spørsmålene. Den muslimsk-kristne dialogen i Nidaros, initiert av Nidaros biskop og The Muslim Society i Trondheim, går tilbake til 2003. I årenes løp er to rapporter blitt publisert, noe som viser at dette forumet i høyeste grad holder religionsdialogen levende. Men jeg gjentar gjerne det jeg allerede har understreket som slike gruppers viktigste funksjon: Å styrke dialogen der den først og fremst skal føres: I det direkte møte mellom mennesker av ulik tro. Derfor trenger vi vannposter for slike samtaler som kan bygge ned fordommer og bygge tillit og respekt, på tvers av tro og livssyn. I neste omgang må vi spørre: Hvor finner vi slike vannposter, og hvordan kan vi skape vannposter, der slike vannposter savnes?

Majoritetskirkenes særlige oppgave

Hva blir da Den norske kirkes særlige oppgave som majoritetskirke, i møte med det tros- og livssynsmangfold som vi i dag er vitne til? Det blir å være til stede som en raus og åpen, men samtidig tydelig kirke. Det blir å utnytte egen styrke, ikke for å forskanse seg og fastholde sine privilegier, men tvert imot for å bruke denne styrken til felles beste. Organisatorisk innebærer dette ikke minst at Den norske kirke omsider må settes fri fra staten. Det er helt bevisst at jeg velger denne formulering: ”må settes fri”. Det er noe uverdigg ved det spill om Den norske fremtid som vi for tiden opplever. Innholdsmessig innebærer det ikke minst å tale de svakestes sak, de som ellers har vanskeligheter med å bli hørt. La meg i den forbindelse sitere meg selv fra Kirkemøtet i 2005, da asyl- og flyktningepolitikken ble drøftet: *Som majoritetskirke er integreringsutfordringen en*

særlig utfordring til Den norske kirke. Kirkemøtet vil i denne sammenheng spesielt peke på de lokale menigheters rolle i integreringsarbeidet. Menighetene må bidra til at flyktninger og asylsøkere som bosetter seg i lokalsamfunnet, kan finne seg til rette der. Kirken har en viktig oppgave i å motvirke fremmedfrykt.¹⁴

Jeg har tidligere vist hvordan majoritetskirken i flere konkrete saker i praksis ble et speilbilde av den holdning de statlige myndigheter stod for. Når vi tenker på det evangelium kirken er satt til å forvalte, er det egentlig uforståelig at det kunne bli slik, bortsett fra at vi alle står i fare for å tenke og handle som barn av vår egen samtid. Sannsynligvis vil dette alltid være en særlig fare for den kirke som er majoritetskirke. Derfor må Den norske kirke i særlig grad være seg denne fare bevisst. Kirken har lenge stilt seg kritisk til statens asyl- og flyktningepolitikk, og er nødt til å gjøre det, fordi kirken skal tale de svakestes sak. Som de svakestes forsvarer må kirken engasjere seg i asyl- og flyktningepolitikken i landet vårt på generelt grunnlag. Men i tillegg til dette må kirken også løfte frem helt konkrete saker, når staten kommer i konflikt med grunnleggende menneskerettigheter i sin egen forvaltningspraksis.

Flere av Bibelens sentrale fortellinger handler om mennesker på flukt. Fortellingene brukes i Bibelen selv som begrunnelse for å møte fremmede med åpenhet og respekt. I sin store tale om dommen gir Jesus ansvaret for medmennesker en svært sentral rolle i sin beskrivelse av hvilken adferd han forventer av sine disipler. Også liknelsen om den barmhjertige samaritan er viktig i en bibelsk etikk for møtet med flyktninger og andre innvandrere. Jesus tydeliggjør at kallet til omsorg for andre ikke kan begrenses av nasjonale, etniske eller religiøse skillelinjer. I Jesu følge er det noe vi ikke kan unngå å se og erfare: At livet selv påberoper seg Guds stempel. Alltid løftet han frem menneskets verd, det som er der *før* vår refleksjon over menneskeverdet. Ingen kan ta menneskeverdet fra noen. Vi kan bare overse det eller krenke det - eller anerkjenne det og kjempe for det, der det krenkes.

En avhengighetserklæring

Det er ikke enkelt å skulle samle trådene etter alt dette. La meg likevel gjøre et forsøk: Hele mitt innlegg er å forstå som en *avhengighetserklæring*. Vår tid har mer enn nok av uavhengighetserklæringer. Nå er det avhengighetserklæringer vi trenger! Alle hører vi

¹⁴ Protokoll for Kirkemøtet 2005

hjemme i sårbarhetens skjebnefellesskap. Det gjelder i de tette, personlige sammenhenger. Men det gjelder også i det store globale, ja kosmiske perspektiv.

Mellom det personlige og det globale perspektiv ligger det lokale og det nasjonale. Her har vår konferanse sitt fokus, med ”håp og tro i tusen år” som en slags gjennomgående grunntone. Når vi ser tilbake på dette årtusen, så stiger den frem, både vår kristne og vår humanistiske arv. Til sammen utgjør denne arv grunnmuren i samfunnet vårt. Nå skal vi alle - på tvers av tros- og livssynsgrensene - bygge videre på og styrke denne grunnmuren, den som handler om at vi alle har rettigheter og plikter, innen rammen av demokrati, rettsstat, menneskerettigheter, likeverd og likestilling.